

ئىپراھىممىيەكان و «نەبۇون»

د. فتحى المسكينى

نوسينى: فەتحى مسکينى

وەرگىرانى: شالاۋ خالىد

(1)

سەرنجى وەرگىز:

ئايىن و دەقى ئايىنى لەناو رۆشنبىرىي كوردىيىدا نەبوونەتە پرسى جدى و وەك پىويسىت لىكۆلىنەوەيان لەسەر نەكراوه، زورىنەي ئەوەي لەسەر ئايىن دەوترىت لەبازنەي دېزايەتى و پشتىگىرىكىدن تىنپاپەرىت، ئەگەر لىئەر و لەۋى لىكۆلىنەوەيەكى راستەقىنەش لەسەر ئايىن كرابىت ئەوا، يەكەم؛ زياتر كارى لەسەر ديوه مىزۇويى و كۆمەلایەتىيەكەي ئايىن كردۇوه و بە مىتۇدى سادە و زياتر ئامارى لە ئايىنى كۆلىوەتەوه، دووھمىش؛ زۆرتر قسەكان لەسەر يەك ئايىنى ديارىكراو بۇوه بەتايبەتىش ئىسلام، زۆر بەدەگەمن نوسىنى بەراوردىكارى لەسەر زىاد لەئايىنىك نوسراوه. ئەم نوسىنە سەبارەت بە چەمكى "نەبوون-عەدەم"⁵، هەولىكە بۇ نوسىنەوەي مىزۇوى چەمكى نەبوون، هەروەها هەلکۆلىنېكە بۇ دۆزىنەوەي رېشەيەكى ھاوبەش لەنیوان ھەر سى ئايىنە گەورەكەدا(جوولەكە و مەسيحى و ئىسلام). بەجۇرىك دەكرىت وەك توپىزىنەوەيەك لەبارەي نىھىليزمىشەو بېينىرىت، وەك وەلامىك بۇ ئەو پرسىيارەي بۇ نىھىليزم لەناو میراتگارنى ئىبراھىم دا دەردەكەۋىت؟ نىھىليزم گەرچى وەك شىتىكى نائايىنى دەناسرىت و وادردەكەۋىت كە هيچ پەيوەندىيەكى بە ئايىنەوە نىيە كەچى خاوهنى رېشەيەكى ئايىنە، ناكرىت نىھىليزم دەربكەۋىت تەنها لە ژىارىك دا نەبىت كە بىرواي بە تىزى "ئەفراندىن لە نەبوون" ھوھ بىت. ئەمروك كە نىھىليزم و ھىچگەرایى كەلکەلەي زۆرىك لە گەنجى كورده دەكرىت قسەكرىن لەسەر رېشەي نىھىليزم باشتىر ھاوكارىمان بىكەت لە تىگەيشتن لە نىھىليزمى باو. جگە لەھەش دەتاونىن وەك سەرەتايەك سەيرى بىكەين بۇ پرسى نىڭەتىقىتە(negetivity)، نىڭەتىقىتە بە ماناي ئەو بەتالىيەي كە دەكەۋىتە بەرامبەر پۆزەتىقىتە(posetivity)وە. بۇيە پرسىيارەكە ئەوەيە: ئەم ھىچى و بەتالىيە بونىادىيە بەھاى نوېيلىيە دەنەنەتەكىت ياخود كەوتى بەھاكانى بۇ ھەمېشە دەكەۋىتەوە و دەكەۋىتەوە؟ فەتحى مسىكىنى، نوسەر و وەرگىزىكى تونسېيە و لە سالى ۱۹۶۱ لەدایكبووه، وەكۇ مامۆستاي خوینىنى باالا لە تونس واندەللىتەوه، وەرگىزى كەتىبى "بوون و كات" ھايدىگەر و "جينالۋۇزىاي ئەخلاق" ئى نىچەيە بۇ زمانى عەرەبى، هەروەها خاوهنى چەندىن كەتىبى فيكىرى ترە لەوانە: - نقد العقل التأویلی، او فلسفة الإله الأخير، 2005. - الهوية والزمان، تأويلات فينومينولوجية لمسألة النحن، 2001[3]. - التفكير بعد هيذغر، او كيف الخروج من العصر التأویلی للعقل؟، 2011 [4] فلسفة النوابت، 1997 - الهوية والحرية، نحو أنوار جديدة، 2011 - الفيلسوف والإمبراطورية، في تنوير الإنسان الأخير، الناشر: المركز الثقافى العربى الدار البيضاء، 2005. - هيغل ونهاية الميتافيزيقا، 1997. - الكوجيتو المجروح:أسئلة الهوية في الفلسفة المعاصرة، 2013 - الثورات العربية..سيرة غير ذاتية، 2013

ئىبراھىمىيەكان " كىن؟ مىزۇونووسە رۇزئاوايىيەكان دان بەهدا دەنلىن كە دەستەوازىدى ئايىنە ئىبراھىمىيەكان " هەروەك دەستەوازىدى " خاوهنى كىتىبان " خاوهنى بىنەرەتىكى ئىسلامىيە¹. چونكە دەستەوازىدى " جولەكە - مەسيحى " كە لە رۇزئاوا بەكاردىت و لە نىوان سالانى 1880 - 1920 درووستبوو، مسولىمانان ناگرىتەوە. پىويسىت بۇو چاوهرىتى 1960 بىرىت تاوهى كو سىفەتى " ئىبراھىمى " بېرەزىنرىت و شەبەنگى مسولىمانىش لەخۆبگىت كە كۆچكىردن سەپاندبوو.

بەلام وەبەرهىنانەوەي رەمزىي " ئىبراھىم " لە لاي ھاواچەرخەكان لە سەدەي نۆزدەوە دەستىپىكىردىبوو، كەواتە زاراوهى " ئايىنە ئىبراھىمىيەكان " زاراوهى كى مۆدىرنە². بەشىوھىك لە 1881دا لەبارەي " پەيمانى ئىبراھىمى - The Abrahamic Covenant " ھەوە دەخويىننەوە كە باوهەرداران لە رۇزئاوا كۆددەكتەوە³. ئەوهەش پىش ئەوهى ناوى ئىبراھىم بگۈردىت بۇ زاراوهى كى لىكۆلینەوە لاي مىزۇونووسان لە پەنجاكانى سەدەي بىستدا. لويس ماسينيون لە وتارىكىدا كە لە سالى 1945دا لەزىز ناونىشانى " سى نويىزەكەي ئىبراھىم، باوكى ھەموو باوهەرداران"⁴ جىڭىرىكىد، پاشانىش " ئايىنە ئىبراھىمىيەكان " گۆردىرا بۇ بوارىكى توپىزىنەوەي سەربەخۆ⁵.

ئەوه گرنگىپىيدانىكى كىشەئامىز بۇو كە ڇاک دىرىيدا لە ماسىنیيۇنەوە[وەريگرت] بۇ پلهى چەمكىكى لىكترازانسازى (مفهوم التفكىكى) و لە فەلسەفەي ئايىندا بەرزىكىردىوە: چونكە توخمى " ئىبراھىمى " بەمەرجى ئايىن دادەنلىت بەو شىوھى كە ھەيە، لەبەرئەوە ھەموو ئەوانەي لە ئاسۇي ئەم جۆرە ئىنتىمايدا بىريانكىردوەتەوە لە ھەلسەنگاندەكەي ئەودا، لەسەر توخمىكى ئىبراھىمى كاريانكىردووە كە ئەمروق تەقىوەتەوە⁶. بە كىدارىيىش تەنها لەپاش رۇوداوهەكانى 11ى سىپتەمبەرى 2001-ەوە گفتوجۆيى جدى⁷ لەبارەي شىمانەي كۆكردنەوەي ئەو پەرتەوازانەي كە دەدرىنەپال سى ئايىنە گەورەكە لەزىز ئالاي " ئايىنە ئىبراھىمىيەكان "دا دەركەۋىت، بۇ گەران بەدواي

¹ - Cf. Gil Anidjar, ""Once More, Once More": Derrida, the Arab, the Jew", in: Jacques Derrida, *Acts of Religion*. Edited and with an Introduction by Gil Anidjar (New York and London: Routledge, 2002), p. 3, note 4.

² - Mark Silk, "The Abrahamic Religions as a Modern Concept", in: *The Oxford Handbook of the Abrahamic Religions*. Oxford: Oxford University Press, 2015, pp. 71 sqq

³ - Cf. Daniel Daw, *A Dissertation on the Sinaitic and Abrahamic Covenants* (Hartford: Printed by Peter B. Gleason and Co., 1811), pp. 7, 9, 14, 27, 29-30, 47

⁴ - Louis Massignon, *Les Trois prières d'Abraham, père de tous les croyants*, Paris, Éditions du Seuil, 1949, p. 20-23.

⁵ - Cf. Francis E. Peters, *The Children of Abraham* (Princeton: Princeton University Press, 1986); *The Monotheists: Jews, Christians, and Muslims in Conflict and Cooperation*(Princeton: Princeton University Press, 1994)

⁶ - Jacques Derrida, *Acts of Religion*, op. cit, p. 7-1

⁷ - Jacques Derrida, Jürgen Habermas. *Le "Concept" du 11 septembre. Dialogues à New York* (octobre-décembre 2001).

په یوهندیی ئاشتیی روحیی هاوبهش له نیوانیاندا به و سیفه تهی "میراتگری ئیبراھیم"⁸ ن⁸ و له سه ریانه که هاریکارییه کی ته ئویلی بکەن له سه ر تىگە یشتن له وھی بؤیان يان له نیوانیاندا رwooیداوه.

بە لام ئە و كۆلکە هاوبهشە قوولە چييە کە ئیبراھیمیيە كان كۆدەكاتە وھ؟

وادیارە کە بنەرهتى هەموو قسەكانى ئیبراھیمیيە كان له بارەي خۆيانە وھ بريتىيە لە مىتودىكى ترانسىندىنتال لە چارە سەركەرنى كېشەيى مردن دا، له بەر ئە وھ رەنگە ترسناكتىرىن داهىنان کە ئیبراھیمیيە كان تىيدا سەركە و توو بۇون خودا نەبىت بەلكو نە بۇون بىت. ناشتىت جىهان لە نە بۇونە وھ بئافرىيەنرەت تەنها لە ئاسۇي ڇىارىكدا نەبىت کە تىگە یشتنىكى گونجاوى لە بارەي نە بۇونە وھ پەرەپىدابىت. لە پەرتۇوکى دروستبۇون وھ بۇ قورئان و بە كىتىبەكانى باوانى يە كەمى كەنىسى شە وھ، داۋىكى ئۆن تۆلۈزى هە يە بە ستراوه بە ئايدييای نە بۇونە وھ و شەگەلى جياجىاي وەرگەرتوو، لىرە وھ يە کە كۆي گىرلانە وھ (السردية) يە كاتاپەرسى تىرخساو، بە لام ناكىرىت ريفورمى ئىينتىما بۇ گەلانى خاوهن پەرتۇوك بکەين تەنها بە رىكھىستى پە یوهندىيە کى نۇي واتە تەندرووست و گونجاو لە گەل ئە زمۇونى مردن دا نەبىت. ناشكىرىت ريفورمى ماناى مردن بکەين تەنها لە چوارچىوھى بىركردنە وھ يە کى روحىيدا نەبىت کە تواناي دووبارە چاوخشاندنه وھ يە ئايدييای نە بۇوندا هەبىت، تەنها پاش ئە وھ ئايدييای خودا پەرژىنراو دەبىت لە ئاسۇي مروقدا، واتە لە رۇوي ئە خلاقىيە وھ بە سوود دەبىت بۇ جۆرى ئە و مروقانە کە ئىيمەين. بەربنە ماي ئە وھ دەشىت ڇىارە كان بە گوېرەي ئە و داهىنانه روحىيانە لە بارەي ئە زمۇونى مردنە وھ هەيانە جىابكەينە وھ، بە وھى چەقى ماناى پىشته وھ يە لە هەموو كەلتوريكدا.

بە لام نە بۇون بەشىوھى جياجىا كۆدەكىرىت، بۇ نمونە؛ ڇىارە بودىيە كان (ھىند و چىن و يابان) چەمكى نە بۇونيان نەناسىيۇو، بەلكو شتىكىان ناسىيۇو و ناوىدەنин "سۇنياتا" (Sūnyatā) واتە: "چۆلى" يان "بۇشاپى": بە تالىي بۇون لە خۆي⁹. هە روهە فەيلە سوھە كانى يۇنان چەمكى نە بۇونيان نەناسىيۇو، بەلكو شتىكىان ناسىيۇو کە ناوىدەنин "نا-ھە بۇو" (mē eon) (بۇونە وەر بە ناچارى ئە ويترە، ئە ويترىش جۇرىكە

⁸ - Jon D. Levenson, *Inheriting Abraham. The Legacy of the Patriarch in Judaism, Christianity, and Islam*. (Princeton University Press, 2012) Chap. 6, pp. 173-214

⁹ - Melvin E. Miller, "Dwelling in the emptying place", in: D. Mathers, M. E. Miller and O. Ando, *Self and No-Self. Continuing the dialogue between Buddhism and psychotherapy* (London and New York: Routledge, 2009), p. 79 sqq

له نا- بعون وەک ئەوهى لە سۆفیستى ئەفلاتون دايىه)¹⁰ ، بەم شىوھىيە پىويستە لەسەرمان بېرسىن چۈن ئىبراھىمىيەكان(واتە جوولەكە و مەسيھى و مسولمانەكان) گەيشتن بە دارشتنى چەمكى نەبۇون بەو سىفەتەي بەشدارىيەكى مىتابىزىكىي بالاى تايىبەت بەوانە لە چوارچىوھى كىيپەكىي رۆحى لەگەل پرسى مردىدا؟ ئەوهش پىگەيەكى راڭەيە(مقام تأویلى) كە پىددەچىت چەمكە هايدىگەرىيەكە لەبارەي "بۇون بەرهو مەرك"¹¹ خەرمانەيەكى بالا بىت بۇ ئاسۇي ئەو تىگەيشتنەي كە گريمانەي دەكات، ئەوهش لە كەلتورييکى نائىبراھىمىدا شىاو نىيە.

لە هەمو كەلتورييکدا بە هەمان دەلالەت نامرين، ئەو مردىنى كە لە ئاسۇي ئايدييائى "بۇشايى" بودىزمدا (كە جىهان بۇشايىيە) دەبىت بە دلنىايىيەو جياوازە لە مردن لە چوارچىوھى ئايدييائى "نا- بۇون"ى يۇنانى دا (كە بىنەرەتى شتەكان "كائىوس" يان "پشىوئى"ە) هەروەها بىگومان جياوازىشە لە مردن لە ئاسۇي ماناي "نەبۇون" دا لاي ئىبراھىمىيەكان (كە خودا جىهانى لە نەبۇونەوە ئەفراندووه). با بەشىوھىكى كاتى بلېيىن: "نيھيليسەكان" ناكريت پەيدابىن تەنها لە چوارچىوھى شارستانىيەتىكدا نەبىت كە بنچىنە رۆحىيە قوولەكانى لەسەر ئايدييائى "ئەفراندىن لە نەبۇون"ەوە رۆنراپىت. لىرەوهى دەتوانىن جياوازىبىكەين لەنیوان نىھيليسە ئىبراھىمىيەكان و نیوان "بۇشايىگەرا- فراغى" بودىيەكان و "نا-بۇونگەرا" پاگانىيەكانى يۇناندا. كۆمەلگاكانى هيىند و چىن و يابان بىگومان بەدەست جۆرىك لە مروقى "بۇشايىگەرا" وە دەنالىتىت، بەلام هەرگىز شىوازى مروقى نىھيليسە(ھىچگەرا)ى نەناسىوھ كە دەشىت لە كۆمەلگاكانى كتىپ(خاوهن كتىپى بەناو ئاسمانى)دا دەربكەۋىت، باوهەردارى ئىبراھىمىي وەك مولحىدى ئىبراھىمى(واتە ئەوهى لە كۆمەلگاكانى كتىپدا دەردەكەۋىت) كە بۇونەورىكى "نىھيليسە" بە دلنىايىيەو جياوازە لە باوهەردار/مولحىدى بودى كە بۇونەورىكى "بۇشايىگەرا" يە، هەروەها جياوازىشە لە باوهەردار/مولحىدى يۇنانى كە بۇونەورىكى "نا-بۇونگەرا" يە.

بەلام كرۇكى دەردەكە ئەمەيە: چۈن رېفۇرمى ئەزمۇونى مردن لە ئاسۇي كەلتوري ئىبراھىمىيدا بکەين؟ دەللىن: بە رېفۇرمكىرىنى ئايدييائى نەبۇون، بەلام چۈن ئايدييائى نەبۇون رېفۇرم بکەين؟ بەوهى بەباشى بە مەبەستى چاپىداخشاندەوە مىزۇوى بنوسىنەوە. بىگومان ناتوانىن لەسەر وەلامدانەوە ئەم گرفتانە بەردەۋام بىن بەو

¹⁰-[10]- Cf. Platon, *Le Sophiste*, 253-e-259-a

¹¹-قارن: مارتىن هيدغر، الكنونة والزمان. ترجمة فتحى المسكىنى (بيروت: دار الكتاب الجديد المتحدة، 2012)، الفقرات 60-46

ئامرازانه‌ی گیرانه‌وه که بـهـسـهـر پـهـرـتوـوـکـه پـیرـقـزـهـکـانـدـا دـاخـراـونـ. چـونـکـهـ کـارـهـسـاتـهـ گـهـورـهـکـهـ ئـهـوـهـیـهـ کـهـ مـرـوـقـایـهـتـیـ لـهـ سـهـرـدـهـمـیـ زـیـدـهـ تـهـکـنـهـلـوـزـیـادـا بـهـشـیـکـیـ فـراـوـانـ لـهـ گـیـرـانـهـوـهـ قـوـولـهـکـهـیـ لـهـوـهـشـهـوـهـ بـهـشـیـکـیـیـهـ کـهـکـلاـکـهـ رـهـوـهـ لـهـ مـانـایـ مـرـدـنـیـ نـهـرـیـتـیـ گـوـرـیـوـهـ. مـیـزـوـوـیـهـکـیـ نـوـئـیـ وـاـتـهـ مـیـزـوـوـیـهـکـیـ نـائـایـیـنـیـ بـوـ جـیـهـانـ تـهـنـانـهـتـ بـوـ گـهـرـدـوـونـیـ بـیـکـوـتـاشـ نـوـسـرـاـوـهـ، بـهـشـیـوـهـیـهـکـهـمـوـ وـیـنـاـکـانـیـ گـهـلـهـ نـهـرـیـتـیـهـکـانـ لـهـبـارـهـیـ "ـجـیـهـانـ"ـوـهـ تـیـدـهـپـهـرـیـنـیـتـ، مـادـامـ گـهـرـدـوـونـ چـهـمـکـیـکـیـ نـاـنـهـرـیـتـیـهـ.

مرـقـایـهـتـیـ (ـمـهـبـهـسـتـمـانـ ئـهـ وـ ئـایـدـیـاـ وـ شـوـنـاسـهـیـ کـهـ جـوـرـیـ مـرـوـیـیـ هـهـزـارـانـ سـالـهـ لـهـبـارـهـیـ خـوـیـهـوـهـ درـوـوـسـتـیـکـرـدـوـوـهـ)، قـوـنـاغـگـهـلـیـ جـیـاجـیـاـیـ بـهـشـیـوـهـیـ شـوـنـاسـگـهـرـایـیـ بـهـخـوـوـهـ بـیـنـیـوـهـ، بـهـلـامـ هـهـمـوـوـیـ لـهـ دـهـوـرـوـبـهـرـیـ یـهـکـ مـهـرـجـداـ دـهـسـوـوـرـیـتـهـوـهـ، ئـهـوـیـشـ ئـارـهـزـوـوـیـ نـهـمـرـیـیـهـ، بـهـ مـهـبـهـسـتـیـ رـیـخـسـتـنـیـ گـیـرـانـهـوـهـیـکـ بـوـ سـهـرـکـهـوـتـنـیـ سـیـمـبـولـیـ بـهـسـهـرـ مـرـدـنـداـ، نـهـمـرـیـ بـرـیـتـیـیـهـ لـهـ وـهـلـامـهـ نـهـرـیـتـیـیـهـ کـهـ مـرـوـقـایـهـتـیـیـهـ یـهـکـ لـهـ دـوـایـ یـهـکـهـکـانـ بـوـ کـیـشـهـیـ مـرـدـنـ دـایـهـتـیـاـوـهـ، دـهـتـوـانـنـ گـرـیـمـانـهـیـ ئـهـوـهـ بـکـهـینـ کـهـ نـهـمـرـیـ بـرـیـتـیـیـهـ لـهـ ئـاسـوـیـ ئـهـ وـ مـانـ بـنـچـینـهـیـیـهـ کـهـ کـوـیـ ئـهـزـمـوـونـهـکـانـیـ مـرـدـنـیـ لـهـ ئـاسـوـیـ توـخـمـیـ مـرـوـبـیدـاـ تـاوـهـکـوـ ئـیـسـتـا~ بـزوـانـدـوـوـهـ. بـهـلـامـ وـهـلـامـدـانـهـوـهـیـ کـیـشـهـیـ مـرـدـنـ /ـکـیـشـهـیـ نـهـمـرـیـ لـهـ هـهـمـوـوـ قـوـنـاغـیـکـداـ بـهـ هـهـمـانـ شـیـوـازـ وـ رـیـگـاـ نـیـهـ. "ـمـیـزـوـوـنـوـوـسـ"ـ (ـوـاـتـهـ "ـمـنـ"ـیـ بـنـاـسـ(ـیـانـ زـانـاـ)ـ لـهـ هـهـرـ قـوـنـاغـیـکـ دـاـ)ـ دـهـتـوـانـیـتـ تـیـبـیـنـیـ پـهـرـهـسـهـنـدـنـیـ ئـامـرـاـزـهـکـانـیـ نـهـمـرـیـ بـکـاتـ کـهـ ئـاـژـهـلـیـ مـرـوـیـیـ لـهـ هـهـرـ جـارـیـکـداـ دـایـدـهـهـیـنـیـتـ. نـهـمـرـیـ لـهـ هـهـمـوـ جـارـیـکـداـ پـیـوـیـسـتـیـ بـهـ تـهـکـنـیـکـیـکـهـ گـوـزـاـرـشـتـ لـهـ پـهـیـوـنـدـیـ لـهـگـهـلـ ئـهـبـهـدـیـهـتـدا~ بـکـاتـ وـهـکـ ئـهـوـهـیـ لـهـ ئـاسـوـیـ توـخـمـیـ مـرـوـبـیدـا~ تـهـجـهـلـا~ دـهـبـیـتـ. ئـهـبـهـدـیـهـتـ نـاوـیـکـهـ بـوـ هـهـمـوـ جـوـرـهـکـانـیـ بـلـنـدـبـوـونـهـوـهـ(ـتـعـالـیـ)ـ کـهـ دـهـشـیـتـ منـیـ رـوـحـیـیـ گـهـلـیـکـ لـهـ گـهـلـهـکـانـ لـهـ هـهـرـ جـارـیـکـدا~ بـیـدـوـزـیـتـهـوـهـ، بـوـ نـمـوـنـهـ: "ـخـودـاـکـانـ"ـ بـرـیـتـیـیـنـ لـهـ تـهـکـنـیـکـیـ نـهـمـرـیـ تـایـبـهـتـ بـهـجـوـرـیـکـ یـانـ نـهـوـهـیـکـ لـهـ خـهـلـکـیـ لـهـ قـوـنـاغـیـکـیـ دـیـارـیـکـراـوـ لـهـ مـیـزـوـوـیـ ئـاـژـهـلـیـ مـرـوـبـیدـا~ دـهـرـکـهـوـتـوـوـهـ. لـهـ "ـیـهـهـوـهـ"ـوـهـ تـاوـهـکـوـ "ـالـلـهـ"ـ بـهـ هـهـمـوـ ئـهـوـ وـشـهـ خـودـاـیـیـانـهـشـهـوـهـ کـهـ لـهـ گـیـرـانـهـوـهـ ئـیـبراـهـیـمـیـهـکـانـدا~ پـهـرـهـیـانـ پـیـدرـاـوـهـ، ئـهـوـ دـهـزـگـاـ(ـجـهـازـ)ـ بـلـنـدـبـوـونـهـوـهـیـ جـیـگـرـکـراـوـهـ کـهـ ئـهـوـ مـرـوـقـایـهـتـیـیـ(ـمـرـوـقـایـهـتـیـیـ کـتـیـبـ وـ کـتـیـبـیـهـکـانـ)ـ پـیـوـیـسـتـیـ بـوـوـهـ کـهـ تـاوـهـکـوـ ئـیـسـتـا~ دـهـدـرـیـنـهـ پـالـیـ. بـاـبـلـیـیـنـ: دـهـزـگـاـیـ بـلـنـدـبـوـونـهـوـهـ تـهـنـها~ دـهـزـگـاـیـ وـهـرـگـیـرـانـهـ. ئـهـوـ دـهـزـگـاـیـ وـهـرـگـیـرـانـیـ پـهـیـوـنـدـیـیـهـ لـهـگـهـلـ ئـهـبـهـدـیـهـتـدا~ کـهـ هـهـمـوـ نـهـمـرـیـ وـ هـهـمـوـ ئـهـزـمـوـونـهـ تـایـبـهـتـهـکـانـیـ مـرـدـنـ بـهـ دـهـوـرـیدـا~ دـهـسـوـرـیـنـهـوـهـ، ئـهـوـهـیـ کـهـ وـهـکـ پـاـشـخـانـیـکـیـ رـهـمـزـیـ قـوـولـهـ بـوـ دـهـرـکـهـوـتـنـیـ ئـایـدـیـاـیـ نـهـبـوـونـ لـهـ ئـاسـوـیـ ئـیـبراـهـیـمـیـهـکـانـدا~ لـهـ کـاتـیـکـیـ دـیـارـیـکـراـوـدا~ کـهـ لـهـسـهـرـ ئـیـمـهـیـهـ

میز ووه که بنسینه وه نهک له به رانبهر "بیباوه ران" دا به رگری لى بکهین وهک ئه وهی تیولۆزیستی نوی بین.

ئه و چه مکه کوکه ره وهی لەپشتی هەموو ئەم پرسیار و دژواریانه وهی بربیتییه له جىېشىنى. و شەگەلی وهک "کەس" و "دەروون" و "رەوح" و "راسپىرداو" و .. هتد تەنها بە گویىھى "ئادەمیزادەكان(ئادەمیيەكان)" مانايان ھەيە، واتە ئەو گرووپە مروپیيە کە "باوهرى" بە خودايەكى شەخسى ھەيە، "ئەفرىنەر" واتە: خوداي ئىبراھىمېيەكان. میز وومان له چوارچىوھى گەلانى سامىدا پەيدابۇوھ و بۇوھتە ھۆى درووستكردىنى ژياننامەيەكى زۆر ديارىكراو بۆ شىوازى دەسەلات لهسەر مەرۆف، ئايىدیاى "جىېشىنىتى" ھىچ نىه تەنها گوزارشىتىك له نیوان گوزارشىتگەلىكى تردا کە ئىبراھىمېيەكان لە تەوراتەوھ بۆ قورئان ناسىيويانە. وادياره کە گريمانەي بىركىردنەوە لىرەدا ئەمەيە: ناشىت شىوازى دەسەلات بەسەر ئەو مروقانەدا کە وەک "ئادەمېيەكان" بۆلىنکراون و بەدرىزايى ھەزاران سال گۆراوه بۆ شوناسىكى ئەخلاقى بۆيان رېفۇرمىكىرىت تەنها بە رېفۇرمىكىرىت تىپوانىنىان بۆ ئەزمۇونى مردن نەبىت، ئەوھش شىتىكە ناكريت لە ناوکە رۆحىيەكەي بىرۋانىتىت، تەنها بە چاوخشاندەوھ بە تىزى "ئەفراندن لە نەبوون" - وە نەبىت¹²، گەرچى كاتىكى زۆريشى ويست تاوهكى درووستبۇو، بەلام بەشىوھىيەكى ترسناك گۆرا بۆ كۆتا پاساوى ميتافيزىكى بۆ پەيوەندىيمان بەخۆمانەوھ و بىنىنى ئەو جىهانەشى کە دەدرىيىنە پالى.

(1) نەبوونى ئىبراھىمى و بۆشاپىي بودىزم

ئەوھى بەراسلى ئىبراھىمېيەكان جيادەكاتەوھ چەمكى نەبوونە، نەبوونىش بەشىوھىيەمى كارىگەر جياوازە لە "بۆشاپىي" كەي ناو بودىزم. وادياره ھەموو فيئر كارىيەكانى بودىزم لەبارەي بۆشاپىيەوھ بەدەورى ئەوھدا دەسۈرۈنەوھ كە ناوىدەنتىت "سۆنياتا" يان "سۆناتا" كە پرسىكە بودىيەكان بە - خودى بوداشەوھ - بە درىزايى

¹² - Cf. G. May, *Creatio ex nihilo. The Doctrine of 'Creation Out of Nothing' in early Christian Thought*. (1978) T&T Clark Ltd, 1994

دووههزار سال مشتومرى لهسەر دەكەن¹³. سۇنياتا جۆريکە لە ئاگايى بەرامبەر بە بۆشايى، پرسىارەكە ئەوھىيە كە ”ئايا دەتوانىت لە شوينىكدا نىشتهجى بىت كە لە خۆى خالى كرابىتەوە؟“ بەلام ھۆشدارىيە كەورەكە ئەمەيە: ”ناتوانىت لە دەرهە دەست بەسەر بۆشايى زەندا بىرىت، پىويست لەسەرت ئەزمۇونى بىكەيت“¹⁴.

بۆشايى بەوھى تايىبەتمەندىيەكى بىخودە (No self) بەبى شوناس و بى ماهىيەت و بى داھاتووه، چونكە خالىيە لە هەر سرووشتىكى تايىبەت، لەبەرئەو بەشىوازى جىاجىا دەردەپدرىت: دەشىت دۆخى تىپامان يان سيماي شتەكان يان جۆريك لە ئاگايى بىت. بەلام مانا گشتىيەكەي پزگاركردنى دەرۈونە لە پىگاي بۆشايىيەوە. ئازاد نابىن بە ئەندازەي ئەوھى نەبىت كە جىهان لە هەر بۇونىكى تايىبەت خالىدەكەينەوە. بەو سىفەتە لە جىهان دەرۈانىن كە شتىكە قابىلى بەبابەتكىرنى نىيە (unobjectifiability)¹⁵.

ماناى بۆشايى لە هەموو لايەنەكانى ژيانى رۆزانەي يابانى دا بەرلاوە؛ لە تەلارسازىيدا بەشىوھىك كە دەرگاكان و دیوارە جوولۇوەكان بۇ درووستكىرنى ”فەزا“يە. لە وىنەكىشاندا بەشىوھىك هيىزى وىنەي يابانى لە راكيشانى بۆشايى و دەستكىرنى بەسەريدايە وەك ئەوھى كە هەيە، بە بەجيھىشتنى سەرپىنى و بە تەواونەكراوى: جىھىشتنى شتىك كە بىنەر دەتوانىت تەواوېبات. لە [بودىزمى] زەن و تاوىزىمدا جوانى كاتىك ئاشكارادەبىت كە بىنەر سەركەوت تەواوەدەبىت لە تەواوكردنى ئەوھى بە ناتەواوى جىھىلاراوه. لە رېبازى بەرگىرەكىرن لە خودىشدا: ”لەم وەرۋىشەدا پىويستە مروف كار لەسەر راكيشانى هيىزى بەرانبەر و هەلمۇنىنى بکات لە پىگاي بەرگىنەكىرنەوە، واتە لە پىگاي بۆشايىيەوە، ئەوھەش لەگەل پارىزگارىكىرن لە هيىزى تايىبەتى خۆى لەپىناو جەنگى كۆتايى دا“. كەلتوري ”زەن“ برىتىيە لە راھىنانگەلىك بۇ گەران بۇ بۆشايى و بەكارھىنانى بەشىوھىكى گونجاو لەپىناو بەرھەمهىنانى ئارامى دا.

بەپىچەوانەي كەلتوري ”رۇڭئاوا“ وە كە لەسەر بەھاى ”پىرىكىرن“ و ”پىر-پۇزەتىق“ وەستاوه وەك تەكىنېكى خاوهندارىي رەسمى، چونكە ”بۇش“ ناوبانگىكى باشى نىيە، لېرھەوھى بىنەمايەك تەرخانكرا لە يۇنانەوە تاوهەك دىكارت كە دەلىت: ”سرووشت لە بۆشايى دەترسىت“، سوبىكتى يابانى پىيىوايە ئەوھى كە مروف نايىلىت

¹³ - Melvin E. Miller, "Dwelling in the emptying place", op. cit. p. 80: "Definitions of sunyata

¹⁴ -Ibid.

¹⁵ -Ibid. p. 81

کروکی گفتوجوکه يه. له فېركاربيه کانى زەندا بابەتى تىرامان بۆشايىه: درووستىردىنى بۆشايىه کى ناوهكى، تەنها بۆشايى دەتوانىت شوينىك ئامادەبکات بۆ دىدەنئى ئەوى تر، جا كەسيك بىت يان جىهانىك.

بەجۇرىك ئەگەرچى بۆشايى بودىزم فەزايە بەلام پېشىۋى نىيە(وهك نا-ھەبووى يۇنانى). بۆشايى توخمىكە لە سىستەم پەرژىنراو و پەسەندىكراوه، ئەو جىڭىر نىيە، بەلکو ھاوكارىي شتەكان دەكەت لە جوولەدا. لەبەرئەوه، جەنگ برىتىيە لە دەورەدانى بۆشايى و زالبۇون بەسەريدا (كۆنترۆلكردى). بۆشايى لىرەدا سەرچاوهى مانايمە، ناگارجۇنای بودى(150-230) كە لە هيىندا بەنەماي بۆشايى داهىننا وتى شتەكان نەھەن و نە نىن، بەلکو ئەوه بۆشايىي برىتىيە لە سرووشتى راستەقىنە ژيان، تىرامانى رۆحىش ناوهبىرىكى نىيە بەلکو تىگەيشتنە لە بۆشايى لە بۇونماندا. سۆنياتا يانى چۆلى ھەبووهكان و شتەكان لە خود و ماھىيەتە پىش و پاشەكىيەكانى. مەبەست لەوهى كە هيچ شتىك پېشوهختە خاوهنى بۇونىكى تايىبەت بەخۆى نىيە. تەنها لە پەيوەندىيىدا بە شتىكى ترەوه ھەيە، ئەو بۆشايى بە مانايمە كە خالىيە لە بۇونى تايىبەتى و خودى و جەوهەرى. شتەكان خود/ماھىيەتىان نىيە.

بەلام سۆنياتا نەبۇون نىيە، كەواتە بودىزم نېھىيلىزم نىيە وەك ئەوهى كە نىچە گومانى وابۇو، كە لە دەركىدىنى **جىثالۇجىاي ئەخلاقىدا** ھۆشدارىدا لەبارەي ئەوهەو كە كەلتۈرى رۆزئاوايى وەربگەپىت بۆ "بودىزمىكى نوى"، بودىزمى ئەوروپى واتە نېھىيلىزم. بەلام بودىزم ئاسىيايى برىتىيە لە رىي بازىكى رۆزىھەلاتى لە بۆشايى دا، و بە تەواوى "نا-رۆزئاوايىه" ، مەبەستمان ئەوهەي نە يۇنانىيە و نە ئىبراھىمى، راھىبى بودى فەيلەسوف نىيە(ھىچ قىسىمە كە لەبارەي ئەويتىيەتىي نا-بۇونەوه نىيە) و پىغەمبەرىش نىيە(كتىبى پىرۇزى لەبارەي ئەفراندىن لە نەبۇونەوه نىيە) بەلکو ئەو حەكىمى بۆشايىيە.

بۆشايى بودىزم تەنها "ھەلۋاسراوى"سى نىوان شتەكان نىيە وەك ئەوهى عەقلى رۆزئاوايى تىيىدەگات، بەلکو سوسەكىدىن(ھەدس)سى ئاستىك لە ژيانە كە لەسەرمانە دايىبەتىن، لە ھەندىك دەقى بودى دا ھاتووه: "بۆشايى فۇرمە و فۇرمىش بۆشايى"¹⁶، بەم مانايمە كۆي جىهان جۆرىكە لە بۆشايى. بۆشايى بودىزم مانايمى غىابى پەيوەندىيى واقىعى دوولايەنەيە لەننىوان دوو قەوارەيلىكجىادا ئەوانىش "مرۆق" و

¹⁶-Ibid. p. 79

جیهان" ، له نیوان "کەس" و "شت" دا. مرۆڤى بودى هەروهکو جیهانى بودى "له خۆى" دا نىه، بودىزم فېرماندەکات شتەكان له دەنکە لمىكەوه تاوهکو گەردۇون بۆشىن. بۆشايى تىياياندا مانايمەكتەرى سەنوردارى ھەيە: ئەو بۆشە له "خۆى" واتە له بۇونى تايىبەت بە خۆى، جىڭىر و ناوهكى و سەربەخۆيە. بۆشايى بودىزم بۆشىيە له خود، له باڭكەشەكانى كۆنترۆلكردىنى ھەرشتىك. شتەكان بۇونيان نىه تەنها ناون، بۆشايى له ناوهوھە(لەلايەن خودەوھە) و له دەرھوھە (لەلايەن باھەتمەوھە) ئابلۇقەي داوه. خودى بۆشايى بابهەتىك نىھەن بۆخۆى، بەلكو بەشىۋەي بلق ھەيە، بۆشايى پەرەدە(مايا) يە بەلام ھىچ شتىك دانانپۇشىت. لەبەرئەوه ئازاوهى رەھا(ئەوپەرى ئازاوه) شياوه" چونكە بۇون بۆشە و نا- بۇونىش بۆشە، ئىمە جىاواز نىن له رەھا. دلەخورپەكانى دەرويىش وەكۆ چۆلەكە وان: بە ئاسمانى رۆحدا تىىدەپەرن و ھىچ شوينەوارىك جىناھىئىن.

(2) گىرەنەوەي نەبۇونى ئىبراھىمى

1- "توھو و بوهو" ئىتراپىتىلىرى

لە دەستىپىكى پەرتۇوكى درووستبۇون دەخويىنەتەوھە كە: « لە سەرەتادا خودا ئاسمانىكەن و زەھىي ئەفراند، لە كاتىكدا زەھى شىّواو و بىابان بۇو (توھو و بوهو) » (1، 2) يان لە وەرگىرەنەتىكى تردا: « لە سەرەتادا خودا ئاسمانىكەن و زەھىي ئەفراند، كاتىك زەھى وشك و چۆل بۇو ». لە وەرگىرەنە كوردىيەكەي پەرتۇوكى پىرۇزدا كە (كۆمەلەي نىيۇدەولەتىي كەتىبى پىرۇز) بلاويىكەر دەۋەتەوھە بە "زەھىي بى شىّواو و بەتال بۇو " وەرگىرەداوھە].

ئەو دەربىرەنە لىرەدا بەلامانەوە گىرنگە له شىّواو و بىابان(وشك و خالى لە ژيان): ئەم دەربىرەنە مەۋدای ناكۆكىيەكى تەئوپلى ترسناكە. خالى ناكۆكىش له وەرگىرەنە پىشىياركراوەكان لە عىبرىيەوھ بۇ زمانىيەكى تر كە يەكەميان يۈنانييە دەكەۋىتەوھە، چونكە وەرگىرەنە "پەيمانى كۆن" له عىبرىيەوھ بۇ يۈناني (كە ناونراوە وەرگىرەنە حەفتايى - الترجمة السبعينية) دەرۋوبەرى 270ى پىش زايىن لەسەر داخوازى

بەتلیمۆسى دوووهم 246 پىش زايىن مردووه) كه پاشايمىكى فىرعەونى بۇوه و هەولى گونجاندى داوه لەنىوان ژيارى يۇنانى و ژيارى مىسرىدا وەك رۇوداۋىكى مىتافىزىكى و سىاسى لە ئاستىكى زۆر گەورەدا بۇ نەك تەنها لە پانتايى رۆحىدا بەلکو لەسەر ئاستى گۆرانكارىي پىشەيى لە نەرىتى ئىبراھىمەي دواتردا، مەبەستمان بەنىسبەت شىۋەگرتى ئايدىيائى "مرۆقايەتىي" رۆئاوايى "ەوه بەگشتى.

"واژە عىبرىيەكە لە بىرگەي ئامازەبۆكرادا "توھو و بۇھو" و Tohu-va-Bohu (Tohu (תֹהוּ) واتە: بەبى شىۋە و Bohu (בָּהּוּ) واتە: خالى، بۇش، كە گوزارەيەكى لېكىراوه لە دوو واژەي داتاشراو لە دوو رەگى ناپىوانەيەوه، و ماناكانى بىشىۋەيى و شىۋاوى و بۆشاىى و چۆلى و جيانەكرانەوه لەخۆدەگرىت.

بە ماناي (نەبىنراو، شىۋەپىنەدراو، نارىكخراو و ئامادەنەكراو) بۇ يۇنانى وەرگىرەراوه. (inanis et aoratos kai akataskeuastos)، كە وەرگىرانە لاتىنەيەكان بە (vacua وەريانگرتووه كە لەنىوان ھەردۇو سەدەي دووھم و چوارەمى زايىندا دەركەوتۇوه، يەكەم كار لە وەرگىرانە يۇنانىيەكە ئەنجامدرا. ئەوهش بېرىارىكى تەئویلى بۇ كە دەكەوتە ژىر كارىگەرىي فەلسەفەوه بەتايبەتىش ئەفلاتونىزم، كە بۇ ئەوه دەچوو جىهان لە سەرەتادا نارىكخراو بۇوه پاشان لەرىگاي خىتنە ناوهەمى جوانى و ھاوئاھەنگىيەوه بۇي رېكخراوه.

موتاڭەرى بەكارھىنانى ئەم دەرىپىنە لە پەيمانى كۆندا بۇي ئاشكرادەبىت كە [ئەم گوزارەيە] بە ماناكەلى زۆر بەلام نزىك دەوتىت: وشكىتى و بىابان، بۇش، چۆل، وىران، دىمەرۆك، سارا، شىۋەنەگرتۇو، نائامادە، پشىوى ... هتد.

لە پەرتۇوكى التثنية دا دەخويىنەوه: «لە زەھىيەكى وشك و لە دەشتىكى چۆل دۆزىيانىيەوه» (10:32). لە پەرتۇوكى ساموئىلى يەكەم دا: «لە رېڭا لامەدەن، چونكە ئەو شوينكەوتەي بۆشايمى، ئەو ھىچ سودىك ناكەيەنىت و رىزگاركەر نىيە، چونكە بىتكەن بۆشايسىن» (21:12)، لە پەرتۇوكى ئەيوب يىشدا: «كاروانەكان لەرىگەي خۆيان لاياندا و بە سارا/وېلگەدا رۆچۈون و لەناوچۈون» (18:6)، لە پەرتۇوكى مەزامير يىشدا: «خودا سووکى بەسەر سەركىرەكاندا دادەرىيىت، لە پشىوى/خاكى وېلگەدا كە ھىچ رېگايەكى تىدا نىيە و نىياندەكەن (گومرايان دەكەت)» (40:107)، لە

په رتووکی ئيرميا (كه له بنهره تدا به ئارامى نوسراوه): «له زھوي روان: پشيوى/كائيوس/ویرانه يەكى چۆل» (23:4).

ئەوكات پرسيارەكە ئەوهىيە: ماناى "ئەفراندن - خلق" (برأ له زمانى عىبرى دا) چىيە؟ تىزى "ئەفراندن لە نەبوونەوه" لە كويىيە لە پەيمانى كۆندا¹⁷ تا چ رادەيەك لە "تۇھو و بۇھو" تىبگەين بە ماناى نەبوون؟

پىويسىتە دان بەوهدا بىنىن كە تىزى ئەفراندن لە نەبوونەوه بەشىوھىيەكى حەرفى لە په رتووکى درووستبۇون و لە ھىچ شوينىكى تر لە پەيمانى كۆن يان تەوراتى عىبرانيدا نىيە، بەلام دەشىت بەزىرەوانكى لە رۆحى كتىبەكە و بەتايبەتىش لە دەلالەتى كردارى "برا" لە عىبرى و واتاي "خلق - ئەفراندن" سى قورئانى دا بىبىنин. بە تايىبەتىش لە نەبوونى ھىچ جۆرە ئاماژەيەك بۇ ھىچ جۆرە "مادەيەك" بەلكو "وشەي" خودا دا كە دەئافرينىتىت.

بەلام ئەوهى پىويسىتە توّمارى بکەين ئەوهىيە تىگەيشتنىكى نوى بۇ ماناى ئەفراندن لە په رتووکى درووستبۇون شىوھىگرتۇوه: ئەوهش تىگەيشتنىكى فەلسەفېيە كە "تۇھو و بۇھو" سى عىبرى بۇ ماناى "كائيوس" سى يۇنانى لىكىدەداتەوه(تەئوپىلدەكەت). خوينەرى "رۆزئاوايى" نەبرەيەكى نوپىي ناعىبرى بەلكو يۇنانى دەھىتىتە ناوهوه: كە ئەفراندن لە "پشىوى" كەي پىشوهوهىيە. ئەوهش ماناى وەرگىرەنلىقى "برأ" سى عىبرىيە بە واژەي "يۇنانى" سى يۇنانى واتا "درووستىردىن". ئەوهش لە چوارچىوهى ئە و نەرىتە يۇنانىدا كە دەگەرىتەوه بۇ ھزىيەدەسىدەي ھەشتى پىش زايىن) كە لەبارەي "كائيوسى" خوداوهندەوە دەدۋىت كە دەكەۋىتە پىش ھەموو جىهانەكان و خوداوهندەكانەوه. بەلام يەكسەر پىويسىتە ورىابىن كە لىكىدانەوهى "تۇھو و بۇھو" سى عىبرى بەوهى كە واتاي "كائيوس" سى يۇنانى پىشنىارىكى گونجاو نىيە چونكە دەستەوازە عىبرىيە كە رۆحە كەي وندەكەت (واتە كە وشەي خودا كە جىهان لە نەبوونەوه "دەئافرينىتىت") و لەسەر مانا حەرفىيە كە كورتەھىتىت و بەشىوھىيە كى بىپەرستانە وەك دەقى بابلى يان يۇنانى(كە خودا شتىكانى لە رېكخستەوه پشىوېيەوه "درووستىردووه") دەيخوينىنەوه. ۋۆلتىر لە وەرگىرەنە كەي بۇ كتىبى پىرۆزدا يەكەم كەس بۇ و ازە عىبرىيە كە(تۇھو و بۇھو) سى گەراندەوە بۇ وەرگىرەنە رۆزئاوايىيە نوپىيەكان لە سالى 1764دا، ئەوهش جۆرىك بۇو

¹⁷ - Cf. Paul Copan and William Lane Craig, *Creation out of Nothing*. Published by Baker Academic, 2005, pp. 29 sqq

له وریابوونهوه لهوهی که واژه‌یه کی "رۆژئاوایی" (واته له ریشه‌ی یونانی و لاتینی) نیه که بشیت بۆ دهسته‌واژه عیبرییه که، و زورینه‌ش له و رووبه‌ره مانا‌یه‌دا ده‌سوریت‌هه وه که ورگیرانه حه‌فتاییه که دایناوه، واته ورگیرانه یونانییه که: مانا‌ی ئه‌وهی زه‌وهی (وهک ئه‌وهی له ورگیرانه ئینگلیزیه جیاوازه‌کاندا دووباره‌ده‌بیت‌هه وه) بی‌شیوه و بوش بwoo "زبری" و "چۆل" و "شیوه‌نەگرتتوو".

به وشه‌یه ک: توهو وبوهو"سی عیبری ئاماژه‌یه بۆ تیزی ئه‌فراندن له نه‌بوونه‌وه، به‌لام ئاماژه‌که بەراشکاوی ده‌نابپریت، چونکه گوزارش‌تیکه هیشتا پشت به فه‌ره‌ه‌نگیکی پاگانی (بتپه‌رسنی) ده‌بەستیت بۆ ئاماژه‌کردن به مانا‌یه کی نابپه‌رسنی. به‌لام ورگیرانه حه‌فتاییه که نه‌بره‌یه کی نویی خسته ناوه‌وه به‌وهش ریگای به‌ره و ئه‌م تیزانه خیارات‌کردووه، ئه‌وهش کاتیک مانا‌ی نا-بوون (me eon) یونانیی ئاخنیه ناو زمانی په‌یمانی کونه‌وه کاتیک وایلیهات به یونانی ده‌خوینرايیه‌وه. وایلیهات ئه‌فراندن واتای وشه‌ی "ببه بwoo- کن فیکون" نه‌بوو، به‌لکو درووستکردنی شته‌کان بwoo له "ناهه‌بوو"‌وه. ده‌قه ئیراهیمییه که ئاخنرايیه زمانیکی گه‌وره‌ی رۆژئاواییه‌وه واته یونانی به‌و وسفه‌ی له فه‌ره‌ه‌نگی بتپه‌رسن‌کاندا شایه‌نی تیگه‌یشتنه: له و کاته‌دا که ورگیرانی "توهو وبوهو"سی عیبرانی کرا بۆ "می ئون"سی یونانی له ژیاننامه‌ی ئیلوهیم"سی ئه‌فرینه‌ر که له ریگای وشه‌ی "کن"‌وه بۆ ریکخستنی "زیوس"سی درووستکه‌ر که "کائیوس" ریکده‌خات، گواستمانه‌وه.

پیویسته به‌ر ئه‌و پیشکه‌وتنه لاوازه به‌لام پت‌هه و بکه‌وین له مانا‌ی "توهو وبوهو"سی عیبری دا "وه‌سکردنی بتپه‌رسن‌انه بۆ چۆلی و سارا" بۆ "ناهه‌بوو"سی یونانی (که له به‌جهه‌ه‌ریکردنی "نه‌فس"‌دا و گورینی بۆ پیگه‌یه کی ئۆنتولوژی دا سه‌رکه‌و تووده‌بیت وهک ئه‌وهی له قه‌سیده‌که‌ی پارمه‌نیدس‌هه وه بۆ دیالوگی سۆفستایی).

به‌لام پیدراویک هه‌یه پیویست له ماوهی ئه‌م توییزینه‌وه‌یه‌دا له ده‌رگای بدھین (باسی بکه‌ین)، "ئه‌فراندن له نه‌بوونه‌وه" ئه‌گه‌رچی نامویه سیفره‌کانی په‌یمانی کون که له ته‌وراتی عیبرانی دا دانیا پیدانراوه، که‌چی له ماوهیه کی دره‌نگ و هختی میزرووی جووله‌که‌دا ریگای خۆی بۆ په‌رتووکه‌کانی په‌یمانی کون دۆزیوه‌ت‌هه وه. مه‌بەستمان بە‌دیاریکراوی مه‌کابینی دووم (به ئه‌گه‌ری زۆر ده‌روربهری 12‌سی پیش زایین و راسته‌و خۆ به یونانی نوسراوه، که په‌رتووکیت‌که له نه‌ریتی جووله‌که‌دا دانی پیدا

نەنراوه)، کاتىك چىرۇكى دايكتىكى باوەردار دەخويىنинەوە كە حەوت كورەكەي دەبىنىت پىستى سەريان لىدەكريتەوە و پەلەكانيان لىدەكريتەوە لەبەرچاوى خوشكەكانيان، ئەو هانيان دەدات ئازاييانە بىرن: «ھەرچى دەبىن تىيدا بىزان كە خودا ھەمووى لە نەبوونەوە درووستكردووە، بەو شىۋەيەش رەگەزى مروق ھاتۆتە بۇون».

ئەم وەركىرانە لىكدانەوەيەكى دوور لەخۆدەگرىت كە لەسەرمانە مىزۇوى بنوسىنەوە دەستەوازەرى بەكارهاتوو لە "پەرتتووكى درووستبۇون"دا "لە نەبوون"ەوە نىيە وەك ئەوەي ئەمپۇ دەيخويىنەوە بەلکو لە "ناھەبووەوە" يان "ئەوەي لە ھەبووەكان نىيە" (OÙK ᄋኅ ሽጥዎች). بە وەركىرن لە وەركىرانە يۇنانىيەكەوە، ئەوەيە كە لە لاتىنى دا گۈزارشتە بەناوبانگەكەي (creatio ex nihilo) "ئەفراندىن لە ھېچەوە" دەبەخشىت لەبەرانبەر creatio ex (matria) "ئەفراندىن لە مادەوە".

لەگەل ئەوەش دا لىكۆلەران ھۆشدارى دەدەن كە تىزى "ئەفراندىن لە نەبوونەوە" وەك نامۇيەك دەمىنیتەوە بە فەرھەنگى عىبرانى و تاوهى دەوروبەرى 200 پاش زايىن شىۋەينەگرتووە. دايىكە مەكابىيەكەش چەمكەي "ئەفراندىن لە ھېچەوە"سى نەخستە بەرباس بەلکو قىسەكەي ھەر لە سنۇورى گوتارىكى بانگەوازخوازى لەبارەي ئادابەكانى شەھيدبۇونىكەوە دەمىنیتەوە. باوەردارە جوولەكە لىرەدا بەزمانى يۇنانى لەبارەي يۇنانىيەكەن دەنوسىت كە نامۇيە بە فەرھەنگى بەشكۆي بىپەرسى، دېلى شەھيدبۇونىكەوە دەنوسىت كە دەيانەۋىت خوداوهندە بىپەرسىتەكانيان بەسەر جوولەكەدا بىسەپىنن تاوهى واز لە خوداوهندە ئىبراھىمەيەكە بەھىن. ئەوپەرى وەسىيەتى دايىكە مەكابىيەكە بۆ مەنداڭەكانى بىكەت بىرخستەوەي ئەوەيە كە خودا ھەموو شىتىكى لە شىتىكەوە ئەفراندووە كە يۇنانى ناتوانىت لىلى تىبگات و يۇنانى نازانىت بىلەت تەنها لەزىر گۈزارەي "نابۇون"دا نەبىت.